

Հարություն Մաթևոսյան
ՀՀ ԳԱԱ Արևելագիտության ինստիտուտի ասպիրանտ
Էլ. հասցե՝ harutyun.matevosyan@edu.isec.am

DOI: 10.53614/18294952-2024.2-89

ԹԱԼԻԲԱՆԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՀԻՄՔԵՐԸ. ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԱՐՄԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՄՈԴԵԼ

Հոդվածի հիմնական նպատակն է ներկայացնել Թալիբանի ձևավորման քաղաքական, կրոնական և գաղափարական հիմքերը՝ ուշադրություն դարձնելով իսլամական արմատականության նոր մոդելին: Վերլուծվում են Աֆղանստանի տարածաշրջանային իրադարձությունները, որոնք նպաստեցին Թալիբանի գաղափարախոսության ձևավորմանը, ինչպես նաև անդրադարձ է կատարվում Դեոբանդիզմի ծայրահեղական դրսևորմանը: Հոդվածը մանրամասն քննարկում է սուննիական կրոնական ուղղությունները, որոնք կարևոր ազդեցություն են ունեցել Թալիբանի գաղափարախոսության մշակման վրա: Հետազոտության հիմնական նպատակն է բացահայտել Թալիբանի կրոնաքաղաքական հայեցակարգային հիմքերը և դրանց ազդեցությունը ոչ միայն իսլամական աշխարհում, այլև տարածաշրջանային և գլոբալ քաղաքականության վրա: Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է Թալիբանի կողմից Աֆղանստանում իշխանության վերականգնմամբ և դրա հետևանքներով՝ ներառյալ տարածաշրջանային անվտանգությունը և միջազգային քաղաքականության նոր մարտահրավերները:

Հիմնաբառեր. Թալիբան, Իսլամ, Աֆղանստան, կրոնաքաղաքական խմբավորում, Սուննի, Դեոբանդիզմ:

Ներածություն

2001թ. սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչական գործողությունների արդյունքում միջազգային հանրության համար ի հայտ եկավ նոր թշնամի միջազգային ահաբեկչություն անվամբ: Ահաբեկչական գործողությունների արդյունքում, որին զոհ գնաց ավելի քան 3 հազար մարդ, ստիպեց փոխել Միացյալ Նահանգների և ընդհանրապես ողջ աշխարհի վերաբերմունքը ահաբեկչության վերաբերյալ: Ավելի, կարճ ժամանակահատվածում կտրուկ փոխվեց Միացյալ Նահանգների արտաքին քաղաքական ուղենիշները և ահաբեկչության դեմ պայքարը դարձավ թիվ մեկ ուղղությունը, որը քաղաքագիտական շրջանակներում ի հայտ եկավ որպես «ահաբեկչության դեմ պատերազմ» (war on terror) անվանումով: Ահաբեկչական գործողությունների իրականացման թիվ մեկ պատասխանատու հանդիսացող ալ-Կաիդա խմբավորման առաջնորդ Ուսամա բեն Լադենը ապաստան գտավ Աֆղանստանում, ուր տիրապետում էր Թալիբան կոչվող խմբավորումը, որը ճանաչում չունեի միջազգային հանրության կողմից: Ուստի այս հանգամանքով պայմանավորված, սկսվեց պայքար ոչ միայն ալ-Կաիդա-ի այլ հենց Թալիբանի դեմ, քանզի այն հանդիսանում էր Միջազգային ահաբեկչության աջակցման թիվ մեկ հովանավորը: Արդյունքում կարելի է խոսել Թալիբանի հայեցակարգային հիմքերի գաղափարական և կրոնական իմաստի ձևավորման վերաբերյալ, որը ազդեցություն է ունեցել ծայրահեղականության աջակցման, ինչպես նաև ներկայումս Աֆղանստանում տիրող իրավիճակի հետ:

Մեթոդ

Հոդվածում կիրառվել են ժամանակագրական, պատմական և համեմատական մեթոդներ: Ժամանակագրական մեթոդը օգտագործվել է դեպքերը դիտարկելու համար՝ հաշվի առնելով դրանց ժամանակագրական և տրամաբանական հաջորդականությունը: Պատմական մեթոդը թույլ է տալիս հասկանալ Թալիբանի հայեցակարգային հիմքերի ձևավորման էվոլյուցիան և համեմատականներ տանել ներկայիս իրավիճակի հետ:

Արդյունքներ և քննարկում

Իսլամը մշտապես եղել է աֆղանական հասարակության կյանքի գերակշիռ հատվածում: Ավանդաբար, Իսլամը Աֆղանստանում եղել է ավելի հանդուրժող մյուս կրոնական համայնքների նկատմամբ, այն մեծապես պայմանավորված էր մինչև 1992թ. հնդկական, սիկիերի¹ և հրեական համայնքների տնտեսության մեջ իրենց առանձնահատուկ դերով (Duggal, 1998): Հիմնականում նրանք ղեկավարել են քաղաքային կենտրոններում գլխավոր շուկաները և նրանք են եղել գլխավոր հարկատուները Աֆղանական թագավորների համար (Rashid, 2002, էջ 82): Աֆղանստանի քաղաքացիական պատե-

1 Սիկիերը միաստվածական կրոն է հիմնված Փենջաբում՝ Հնդաստանի հյուսիս-արևելյան մասում, Նանկու Գուրույի կողմից 15-րդ դարի վերջին: Հանդիսանում է աշխարհի 10 ամենատարածված կրոններից ամենաերիտասարդը:

րագմը մեծապես խաթարեց այդ համընդհանուր հանդուրժողականության մթնոլորտը: Ուստի, Իսլամը ևս բաժանվեց կրոնական ուղղությունների: Օգտվելով ստեղծված իրադրությունից ծայրահեղականները՝ ի դեմս Թալիբանի, հաջողվեց օգտագործել Իսլամը որպես «զենք» Աֆղանստանում իշխանության հասնելու համար:

Աֆղանստանի բնակչության 88% պատկանում է Սուննի Հանաֆիական ուղղությանը՝ սուննիական չորս ուղղություններից մեկին (Pew research, 2012): Սուննի Հանաֆիական դավանանքը, ըստ էության, ոչ հիերարխիկ և ապակենտրոնացված է, ինչը դժվարացրել էր 20-րդ դարի կառավարիչների համար կրոնական առաջնորդներին ուժեղ կենտրոնացված պետական համակարգի մեջ ներառելը: Բայց դարեր շարունակ այն ադապտացվեց աֆղանական ազատ հասարակության պայմաններին: Փուլթունների² համայնքում մոլլան, թեև հիմնականում անկիրթ էր, սակայն ապահովում էր մզկիթի կենտրոնական դերը համայնքային կյանքում: Աշակերտները կամ թալիբները սովորում էին փոքր մեդրեսներում³, որոնք ցրված էին ցեղային տարածքներում: Միջնադարում Հերաթը Աֆղանստանի մեդրեսների համակարգի կենտրոնն էր, սակայն 17-րդ դարից սկսած աֆղանցի գիտնականները ճանապարհորդում էին Կենտրոնական Ասիա, Եգիպտոս և Հնդկաստան՝ սովորելու ավելի նորացված մեդրեսներում, որպեսզի միանան ուլեմայի⁴ շարքերին:

Աֆղանստանում Իսլամի մեկ այլ գործոն էր սուֆիզմի⁵ տարածվածությունը, որը սկիզբ է առել Կենտրոնական Ասիայից և Պարսկաստանից: Սուֆիներն իրենց հավատքը կառուցում են աղոթքի, մտորումների, պարերի, երաժշտության և ֆիզիկական ցնցումների կամ պտույտների վրա՝ ձմարտության մշտական որոնումներում: Այս ծեսերը մարդու ներսում ստեղծում են ներքին հոգևոր տարածություն, որտեղ արտաքինը չի կարող թափանցել: Յոթ դար առաջ հայտնի արաբ ճանապարհորդ Իբն Բատուտան նկարագրել է սուֆիզմը. «Սուֆիական կյանքի հիմնարար նպատակն էր կոտրել մարդկային զգացողության շղարշը, որը մարդուն անջատում է Աստվածայինից և, հետևաբար, հաղորդակցություն և ներծծում Աստծո մեջ» (Batuta, 1984):

Աֆղանստանում երկու հիմնական սուֆիական ուղղությունները՝ Նաքշ-բանդիան և Քադերիան, մեծ դեր խաղացին հակասովետական դիմադրության միավորման գործում, քանի որ նրանք մոջահեդին⁶ կուսակցություններից և էթնիկ խմբերից դուրս միավորումների և դաշինքների ցանց էին ստեղծում:

Մինչ Թալիբանի ձևավորումը իսլամական ծայրահեղականությունը երբեք չէր ծաղկել Աֆղանստանում: Սուննիական ավանդույթի շրջանակներում էին վահաբիները՝ Սաուդյան Արաբիայի խիստ վահաբիական դավանանքի հետևորդները: Այս շարժումը սկսվել է Աբդուլ Վահաբի կողմից (1703-1792),

2 Աֆղանստանում ամենամեծ էթնիկ խումբն են, ունեն իրանական ծագում, ինչպես նաև բնակվում են Աֆղանստանի հարավում:

3 Իսլամական կրոնական դպրոց:

4 Իսլամական հետազոտողների և գիտնականների խումբ:

5 Կրոնափիլիսոփայական միասնական ուսմունք իսլամում:

6 Աֆղանական ընդդիմության զինվոր:

որպես արաբ բեդվիններին սուֆիզմի ազդեցությունից մաքրելու շարժում, վահաբիզմի տարածումը դարձավ Սաուդյան Արաբիայի արտաքին քաղաքականության հիմնական հարթակը 1970-ականների նավթային բումից հետո: Այնուամենայնիվ, երբ Սաուդյան Արաբիայի մատակարարումները ուղղվում էին վահաբի առաջնորդներին, որոնք փաշթուններ էին, փոքրաթիվ հետևորդներ հայտնվեցին: Աֆղանական պատերազմի սկզբնական փուլում սաուդցիները ուղարկեցին Սաուդյան Արաբիայում երկար ժամանակ բնակություն հաստատած աֆղանցու՝ Աբդուլ Ռասուլ Մայաֆին՝ Փեշավարում ստեղծելու վահաբիական կուսակցություն՝ Իթթիհադ ալ-Իսլամի՝ Իսլամական միասնություն: Վահաբի աֆղանները, որոնք նաև կոչվում են սալաֆիներ, դարձան թե՛ սուֆիների, թե՛ ավանդական ցեղային կուսակցությունների ակտիվ հակառակորդները, սակայն նրանք չկարողացան տարածել իրենց գաղափարները, քանի որ նրանց անսահման հակակրանքն էին ներկայացնում սովորական աֆղանները, ովքեր դա համարում էին օտար դավանանք: Արաբ մոջահիդիզմը, ներառյալ Ուսամա Բեն Լադենը, ով միացավ ջիհադին, շահեց փաշթունների փոքր շրջանակների վստահությունը, հիմնականում իր տրամադրության տակ գտնվող ֆինանսական և ռազմական ռեսուրսների շնորհիվ: Չի կարելի մոռանալ նաև «Մուսուլման եղբայրներ» խմբավորման դերակատարությունը, որը այդ ժամանակ մեծ հեղինակություն էր վայելում ծայրահեղականների շրջանում (Oliver, 1994, էջ 95):

Աֆղանստանի իսլամիստների քաղաքական ձախողումը և իրականության վրա հիմնված տեսություններ ստեղծելու նրանց անկարողությունը մուսուլմանական աշխարհում տարածված երևույթ է: Մուսուլմանական հասարակությունները քսաներորդ դարում բաժանվեց երկու հակասական կառույցների միջև. Մի կողմից տոհմը, ցեղն ու էթնիկ խումբը, մյուս կողմից՝ պետությունն ու կրոնը: Դա փոքր խումբն է ընդդեմ ավելի մեծ հավատքի, կամ ցեղն ընդդեմ Ումմայի, որը եղել է հավատարմության և նվիրվածության հիմնական կիզակետը, այլ ոչ թե պետություն: Աֆղանստանի իսլամիստներին չի հաջողվել լուծել այս երկրնտրանքը (Huntington, 1996, էջ 207–210):

Այսպիսով, կարող ենք պնդել, որ Տալիբանի ձևավորման հիմքում Աֆղանստանում կրոնական երեք հիմնական ուղղությունների ազդեցությունն էր, խոսքը գնում է վահաբիների, սուֆիների և իսլամական արմատականների մասին: Հատկապես վերջին խումբը մեծ ազդեցություն ունեցավ Թալիբանի հայեցակարգային ձևավորման վրա:

Թալիբանի ստեղծվել էր որպես իսլամական բարեփոխումների շարժում: Մուսուլմանական պատմության ընթացքում իսլամական բարեփոխումների շարժումները փոխեցին ինչպես հավատքի բնույթը, այնպես էլ քաղաքական ու սոցիալական կյանքը, քանի որ մուսուլման քոչվոր ցեղերը ոչնչացրեցին մուսուլմանական կայսրությունները, վերափոխեցին դրանք, այնուհետև իրենք ուրբանիզացվեցին և հետագայում ավերվեցին : Այս քաղաքական փոփոխությունը միշտ էլ հնարավոր է դարձել ջիհադի հայեցակարգի միջոցով: Արևմտյան միտքը, որը մեծապես ազդվել է միջնադարյան քրիստոնեական խաչակրաց արշավանքներից, միշտ ջիհադը պատկերել է որպես իսլամական պա-

տերազմ անհավատների դեմ: Բայց, ըստ էության, ջիհադը մուսուլմանի ներքին պայքարն է՝ ավելի լավ մարդ դառնալու, ինքն իրեն բարելավելու և իր համայնքին օգնելու համար: Ջիհադը նաև փորձադաշտ է Աստծուն հնազանդվելու և նրա պատվիրանները երկրի վրա իրականացնելու համար: Ջիհադը բարոյական կարգապահության և Իսլամին նվիրվածության և քաղաքական գործողությունների ներքին պայքարն է (Metcalf, 1982, էջ 79):

Իսլամի, ջիհադի և սոցիալական վերափոխումների թալիբների մեկնաբանությունը անոմալիա էր Աֆղանստանում, քանի որ շարժման վերելքը հակասովետական պատերազմից հետո չէր արտացոլում իսլամական տիրապետող միտումները: Պատահական չէ, այն պնդումները կապված Թալիբանի կրոնական և քաղաքական ինքնատիպության հնարավորությունների վերաբերյալ (Judith, 2023, էջ 83-90)

Այն եզրահանգումները, որ իսլամիստները ոգեշնչված չէին Իսլամի գաղափարներից, սուֆիական և ազգայնական շարժումներից, դրանք ոչ մի տեղ չեն տեղավորվում գաղափարների և շարժումների իսլամական սպեկտրում, որոնք առաջացել էին Աֆղանստանում 1974-1994 թթ. ավելի ակնառու են դառնում (Bleuer, 2019, էջ 59-64): Ուստի, առաջացած նոր վալուումը Թալիբանի լցրեց նոր գաղափարական մոտեցումներով, որը չէր ձանաչում ոչինչ, բացի իրենցից և ոչ մի իսլամի ձև, բացի իրենց սեփականից: Բայց նրանց գաղափարական հայեցակարգը ստեղծված էր Դեոբանդիզմ ծայրահեղական ձևի վրա, որը ուսուցանվում էր Պակիստանի իսլամական մեդրեսներում Աֆղանցի փախստականներին: Դեոբանդիները՝ սուննի հանաֆիական Իսլամի ճյուղը, երկարատև պատմություն է ունեցել Աֆղանստանում, սակայն թալիբների կողմից դավանանքի մեկնաբանությունը զուգահեռներ չունի մուսուլմանական աշխարհում:

Դեոբանդիները առաջացել են Բրիտանական Հնդկաստանում, ոչ թե որպես ազդեցության հիման վրա, այլ հեռատես շարժում, որը կբարեփոխեր և կմիավորեր մուսուլմանական հասարակությանը, երբ այն պայքարում էր ապրելու գաղութային պետության սահմաններում, որը ղեկավարվում էր ոչ մուսուլմանների կողմից: Նրա հիմնական գաղափարախոսներն էին Մուհամմեդ Քասիմ Նանաուտավին (1833-1877) և Ռաշիդ Ահմեդ Գանգոհին (1829-1905), ովքեր հիմնադրեցին առաջին մեդրեսեն Դեոբանդում Նյու Դելիի մոտ: (Ralph, India, 1998, էջ 105):

Այս բարեփոխիչները կրթությունը տեսնում էին որպես նոր, ժամանակակից մուսուլման ստեղծելու միջոցը: Դեոբանդիները նպատակ ունեին կրթել գիտուն մուսուլմանների նոր սերունդ, ովքեր կվերականգնեին իսլամական արժեքները՝ հիմնված մտավոր ուսուցման, հոգևոր փորձառության, շարիաթի օրենքների և Տարիքայի վրա: Ուսուցանելով իրենց ուսանողներին, թե ինչպես պետք է շարիաթը մեկնաբանել՝ նրանք նպատակ ունեին ներդաշնակեցնել դասական շարիաթի տեքստերը ներկայիս իրողություններին: Դեոբանդիները սահմանափակող կերպով էին վերաբերվում կանանց դերին, դեմ էին մուսուլմանական համայնքում հիերարխիայի բոլոր ձևերին և մեթոդում էին շիաներին, սակայն թալիբները պետք է այս համոզմունքները հասց-

ներին ծայրահեղության, որը սկզբնական Դեոբանդիները երբեք չէին ճանաչի (Olsen, 1995, էջ 42-43):

Թալիբները հստակորեն ոչնչացրել են ուսման և բարեփոխման դեոբանդիի ավանդույթը, բանավեճը և կասկածը համարելով ոչ ավելին, քան հերետիկոսություն: Բայց դրանից նրանք առաջ են քաշել նոր, արմատական և, տարածաշրջանի կառավարությունների համար սպառնալից իսլամական մոդել: Թալիբները կտրականապես դեմ են մոդեռնիզմին և ցանկություն չունեն հասկանալու կամ ընդունելու առաջընթացի կամ տնտեսական զարգացման ժամանակակից գաղափարները: Թալիբները դեմ են նաև ցեղային և ֆեոդալական կառուցվածքներին, ինչպես Դեոբանդիները նրանք ևս դեմ են շիաներին և պայքարում են Իրանի դեմ (Giustozzi, 2022, էջ 20-30):

Թալիբների գիտելիքները աղքատիկ են իսլամական և աֆղանական պատմության, շարիաթի և Դուրանի իմացության և քսաներորդ դարում մուսուլմանական աշխարհում տեղի ունեցած քաղաքական ու տեսական զարգացումների վերաբերյալ: Թեև քսաներորդ դարում իսլամական արմատականությունը գիտականության և բանավեճերի երկար պատմություն ունի, թալիբները նման պատմական պատկեր կամ ավանդույթ չունեն: Չկա թալիբների իսլամական մանիֆեստ կամ գիտական վերլուծություն Իսլամի կամ Աֆղանստանի պատմության վերաբերյալ: Նրանց ազդեցությունը արմատական իսլամական բանավեճին ամբողջ աշխարհում նվազագույն է, սեփական պատմության նկատմամբ նույնիսկ ավելի քիչ: Սա ստեղծել է խավարամտության այն իրավիճակը, որը բանավեճի տեղ չի թողնում նույնիսկ մուսուլմանների համար: Ուստի, այն պնդումները, որ իսլամական ծայրահեղական այս ձևը նոր բնույթ է հաղորդում արմատականությանը պահպանում է գիտականությունը (Al-Arian, 2019):

Թալիբանի նոր մոդելը հսկայական հետևանքներ է ստեղծել Պակիստանում և ավելի սահմանափակ չափով Կենտրոնական Ասիայի Հանրապետություններում: Պակիստանը, լինելով անկայուն պետություն, որը պատված է ինքնության ձգնաժամով, տնտեսական փլուզմամբ, էթնիկական և աղանդավորական բաժանումներով, այժմ բախվում է իսլամական նոր ալիքի, որը գլխավորում է նեոթալիբան խմբերի կողմից:

Մինչև 1998 թվականը թալիբների խմբերն արգելում էին հեռուստատեսությունը և տեսահոլովակները Փաշթունի գոտու երկայնքով գտնվող քաղաքներում, սահմանում էին շարիաթի պատիժներ, ինչպիսիք են քարկոծումը և անդամահատումը ի հեճուկս իրավական համակարգի, սպանելով պակիստանցի շիաներին և ստիպելով մարդկանց, հատկապես կանանց հարմարվել թալիբների հագուստի կանոններին և ապրելակերպ (Shafqat, 1998, էջ 110): Կենտրոնական Ասիայում, մասնավորապես, Տաջիկստանում և Ուզբեկստանում, նեոթալիբան գրոհայինները ոստիկանների կողմից ձերբակալվում են Ֆերգանա հովտում, որը սահմանակից է երկու երկրներին:

Թալիբները և նրանց աջակիցները մուսուլմանական աշխարհին և Արևմուտքին ներկայացնում են իսլամական ծայրահեղականության նոր ոճ, որը մերժում է մուսուլմանական չափավորության և Արևմուտքի հետ բոլոր

հարմարեցումները: ՄԱԿ-ի հումանիտար գործակալությունների կամ օտարերկրյա դոնորների խորհրդի հետ փոխզիջումներից թալիբների հրաժարումը, միջազգային ճանաչման և մուսուլմանական իշխող վերնախավերին որպես կոռումպացված ճանաչելը մեծացրեց բանավեճը մուսուլմանական աշխարհում և ոգեշնչեց իսլամական գինյալների ավելի երիտասարդ սերնդին: Թալիբները իսլամական ֆունդամենտալիզային նոր դեմք և նոր ինքնություն են տվել նրանք հանդես են գալիս որպես մեկը, ով հրաժարվում է ընդունել ցանկացած փոխզիջում և քաղաքական համակարգ, բացի իր սեփականից:

Եզրակացություն

Թալիբանի գաղափարախոսության ձևավորումը ցույց է տալիս, որ ծայրահեղական կրոնաքաղաքական շարժումների առաջացումը պայմանավորված է մի շարք գործոնների համակցությամբ, այդ թվում՝ պատմական ժառանգությունը, քաղաքական անկայունությունը, սոցիալ-տնտեսական ճգնաժամերը և արտաքին միջամտությունները: Աֆղանստանում այս գործոնները խաչմերուկվում են Իսլամի հատուկ դերի հետ հասարակության կառույցում, ինչը շարժման գաղափարական արմատները դարձնում է ավելի խորքային և ազդեցիկ: Թալիբանի հայեցակարգային ձևավորման կենտրոնում գտնվում է Դեոբանդիզմի ծայրահեղական մեկնաբանությունը, որը դուրս է գալիս իր դասական ըմբռումներից և վերածվում խիստ պահպանողական, բացառող գաղափարական համակարգի: Շարժման գաղափարախոսությունը մերժում է Իսլամի բազմազանությունը՝ ստեղծելով յուրօրինակ մոնոպոլիա կրոնական դիսկուրսի դաշտում, ինչը հանգեցնում է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին հակասությունների սրմանը:

Թալիբանի վերածնունդը 2021 թվականին ցույց է տալիս, որ գաղափարական ծայրահեղական շարժումները կարող են վերակենդանանալ, երբ պահպանվում են դրանց առաջացման պատճառ հանդիսացող պայմանները: Աֆղանստանում առկա քաղաքական վակուումը, սոցիալ-տնտեսական դժվարությունները և տարածաշրջանային մրցակցությունները նպաստեցին Թալիբանի գաղափարախոսության նորից ակտիվացմանը: Շարժման ազդեցությունը դուրս է գալիս Աֆղանստանի սահմաններից՝ իր սատելիտ խմբերի միջոցով տարածվելով Պակիստան, Կենտրոնական Ասիա և նույնիսկ ավելի լայն իսլամական աշխարհ: Այս տարածումներն ընդգծում են, որ Թալիբանի պետք է դիտարկվի ոչ միայն որպես ազգային շարժում, այլև որպես գլոբալ իսլամական ծայրահեղականության նոր մոդել՝ հիմնված գաղափարական բացառության, սոցիալ-քաղաքական մեկուսացման և կրոնական ինտենսիվության սկզբունքների վրա: Այս հետազոտության արդյունքներից կարելի է եզրակացնել, որ ծայրահեղական շարժումների դեմ պայքարը պահանջում է համալիր մոտեցում, որը ներառում է ոչ միայն ռազմական միջոցառումներ, այլև կրթական, տնտեսական և քաղաքական ծրագրերի իրականացում: Թալիբանի գաղափարական ժառանգությունը ցույց է տալիս, որ ծայրահեղական շարժումների կենսունակությունը կախված է ոչ միայն գաղափարներից, այլ նաև տարածաշրջանային ու գլոբալ քաղաքական գոր-

ծոններից: Աֆղանստանի օրինակը փաստում է, որ այս շարժումները կարող են վերածվել միջազգային անվտանգության համար լուրջ մարտահրավերի, ազդելով ինչպես տարածաշրջանային կայունության, այնպես էլ գլոբալ քաղաքական հավասարակշռության վրա:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Al-Arian, A. (2019). Taliban. *Oxford Bibliographies Online*. DOI: <https://doi.org/10.1093/obo/9780195390155-0088>
- Battuta, I. (1984). Travel in Asia and Africa, 1325–1354, *Routledge and King Paul* London 1984.
- Bleuer, C. (2019). *Afghanistan Analyst Bibliography*. <https://www.afghanistan-analysts.org/wp-content/uploads/2019/03/AfghanistanBibliography2019.pdf>
- Duggal, K. (1988). Philosophy and Faith of Sikhism, *Himalayan Institute Press*.
- Giustozzi, A. (2022). The Taliban at War: 2001 – 2021. New York: *Oxford University Press*.
- Huntington, S. (1996). the Clash of Civilization and remarking of the World Order, *Simon and Schuster*, New York, 1996.
- Metcalf, B. (1982). Islamic Revival in British India 1860–1900, *Royal Book Company*, Islamabad, 1982.
- Oliver, R. (1994). The Failure of Political Islam, *I.B.Tauris*, London, 1994.
- Olsen, A. (1995). Islam and politics in Afghanistan, *Curzon press*, London.
- Pew Research Center (2012). Religious Affiliation. *The World's Muslims: Unity and Diversity*.
- Ralph H. Magnus (1998). Afghanistan: Mullah, Marx and Mujahid, *Harper Collins*, India.
- Rashid, A. (2002). Taliban, *Yale University press*, London, 2002.
- Shafqat, S. (1998). Civil military relations in Pakistan from Z.A., *Westview Press*, USA.
- Tinnes, J. (2023). The Taliban. *Perspectives on Terrorism*, 17(3). <https://www.jstor.org/stable/27255606>

Арутюн Матевосян

Аспирант Института востоковедения Национальной академии наук

Республики Армения

Эл. адрес: harutyun.matevosyan@edu.isec.am

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТАЛИБАНА: НОВАЯ МОДЕЛЬ ИСЛАМСКОГО РАДИКАЛИЗМА

Основная цель статьи – представить политические, религиозные и идеологические основы формирования Талибана. Рассматривая события, происходившие в Афганистане в то время, и основные религиозно–политические тенденции, мы стремимся дать всесторонний обзор религиозно–политической ситуации в регионе. В статье уделяется особое внимание одной из идеологических основ Талибана – радикальной интерпретации деобандизма. Ключевые особенности суннитских религиозных движений подробно изучаются, а также то, как они способствовали формированию основных

идеологических принципов Талибана. Основная цель данного исследования – раскрыть концептуальные основы Талибана как религиозно–политической группы, подчеркнув его основную религиозную ориентацию и влияние этой ориентации, поскольку впоследствии Талибан стал правящей силой в Афганистане. Актуальность темы сохраняется в связи с продолжающейся нестабильностью в регионе, поддерживаемой Талибаном, а также новой реальностью, возникшей после вывода американских и коалиционных сил в 2021 году, что привело к приходу Талибана к власти в Афганистане. Это событие поставило перед новыми вызовами не только соседние страны, но и весь регион.

Ключевые слова: Талибан, ислам, Афганистан, религиозно–политическая группировка, сунниты, деобандизм.

Harutyun Matevosyan

Ph.D. student at Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

Email: harutyun.matevosyan@edu.isec.am

THE IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE TALIBAN: A NEW MODEL OF ISLAMIC RADICALISM

The main purpose of the article is to present the political, religious, and ideological foundations of the formation of the Taliban. By addressing the events taking place in Afghanistan at the time and the main religio–political trends, we aim to provide a comprehensive overview of the religio–political situation in the region. The article focuses on one of the Taliban’s ideological foundations: the radical interpretation of Deobandism. The key features of Sunni religious movements are examined in depth, along with how they contributed to the formation of the Taliban’s main ideological principles. The primary goal of this study is to reveal the conceptual foundations of the Taliban as a religio–political group, highlighting its main religious orientation and the impact of that orientation as the Taliban later emerged as the ruling force in Afghanistan. The relevance of the topic remains due to the continued instability in the region maintained by the Taliban, as well as the new reality created by the withdrawal of American and coalition forces in 2021, which led to the Taliban taking power in Afghanistan. This development has posed new challenges not only for neighboring countries but also for the entire region.

Key words: Taliban, Islam, Afghanistan, religious–political group, Sunni, Deobandism.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2024թ. հոկտեմբերի 4-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2024թ. հոկտեմբերի 8-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2024թ. դեկտեմբերի 26-ին: